

МІЖНАРОДНІ ІНДЕКСИ І РЕЙТИНГИ – ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Ольга І. Жорнова, м. Київ

Показано перспективи використання глобальних індексів і рейтингів для соціальної і політичної психології, встановлено їхню значущість для соціогуманітаристики в цілому. Із численного і різноманітного переліку індексів і рейтингів виокремлено ті, застосування яких дає змогу аргументовано довести суспільні пріоритети в піднесенні соціальної й політичної психології. Це такі індекси, як: індекс глобальної конкурентоспроможності, індекс конкурентоспроможності країн світу, індекс конкурентоспроможності подорожжя і туризму, індекс мережевої готовності. Обґрунтовано припущення, що за окремими складниками цих індексів можна моніторити як вплив досягнень соціальної і політичної психології на стан суспільства, так і стан піднесення самої галузі.

Ключові слова: соціальна психологія, політична психологія, індекс, рейтинг.

Проблема. Усе частіше предметом обговорення урядовців, політиків, громадських діячів та інших авторитетних у світі постатей стають наукові засади управління змінами в спільноті, суспільстві або окремих галузях суспільного життя – політиці, моралі, охороні здоров'я тощо. Не є винятком і Україна, хоча вона й перебуває у процесі довготривалого очікування “піднесення”, яке, утім, обминає її сьогодні, як і давніше. У тому числі й через брак хоч скільки-небудь значущих успіхів у певних наукових галузях.

Для того щоб управляти змінами, керуючись при цьому національними інтересами, належить передусім мобілізувати внутрішні ресурси науки, що вкрай складно в умовах дефіциту її фінансування, обмеженого матеріально-технічного забезпечення, віджилих інформаційно-комунікаційних технологій, ускладнених до того ж нестабільною соціально-економічною і політичною ситуацією. Крім того, у наш час за надзвичайно високого рівня конкуренції на світовому ринку незначне покращення якості поодинокого наукового продукту неспроможне істотно вплинути на конкурентоспроможність усієї наукової галузі.

Загальновідомо, що брак одних ресурсів можна “перекрити” надлишком інших і нестача активів може бути знівельована керованими науково обґрунтованими змінами [1]. Проте дискусія про конкретні шляхи та засоби піднесення тієї чи тієї наукової галузі на вітчизняних теренах часто підміняється абстрактними розмовами про роль науки в суспільстві загалом. Сьогодні вітчизняна наука відчуває на собі потужний вплив зарубіжних наукових шкіл. Рейтинг вітчизняної науки і науковців усе

частіше визначають за неоднозначними критеріями й показниками, суть яких у тому, що чим більше ти інкультурований у не-свою (читай – не українську) науку, тим вищий статус галузі і науковця. При цьому забувають, що різноманітні рейтинги, індекси, реєстри не є основним продуктом розвитку наукової галузі. Самі по собі вони до певної міри є корисними з погляду досягнення успіху, оскільки потребують від науковців додаткових зусиль, спрямованих на їхнє самовдосконалення: бездоганне опанування іноземної мови, підвищення рівня академічної мобільності, участь у міжнародних проектах тощо. Проте орієнтація на рейтинги може стати самоціллю, що вкрай ускладнює оцінку реального стану наукової галузі.

Цікавим з огляду на такий стан справ видається осмислення стратегії піднесення соціальної і політичної психології через аналіз її сукупного автентичного наукового продукту в контексті підвищення міжнародних рейтингів України. Тому й вважаємо обрану для дослідження тему актуальною. Різноманітні підходи до визначення принципів, умов, сутності, чинників, змісту, специфіки психологічних явищ, накопичені вітчизняною наукою на сьогоднішній день, дають змогу переосмислити теоретико-методологічні засади і соціальної, і політичної психології на якісно новому рівні. Оцінити внесок вітчизняних учених у наявний арсенал ідей, підходів і методів мають визнані міжнародні індекси і рейтинги.

Мета статті: показати важливість використання глобальних індексів і рейтингів для успішного розвитку вітчизняної соціальної і політичної психології, задля чого з'ясувати значущість цих показників у соціогуманітаристиці; виявити серед численного переліку індексів і рейтингів ті, застосування яких дало б змогу аргументовано довести суспільні пріоритети в піднесенні соціальної й політичної психології.

Проблема рейтингів та індексів як інструментів визначення стану наукової галузі привернула увагу зарубіжних науковців уже досить давно, проте в близькому зарубіжжі і в Україні вона постала, власне, так гостро лише останнім часом (О. Є. Варшавський, П. М. Мазуркін, М. О. Назаренко, Т. П. Шевченко, А. О. Ярославцева та ін.) [2–6]. Більшою мірою ця проблема досліджена в аспекті наукометричних показників, індексів і рейтингів наукових цитувань, оцінювання якості професійної підготовки наукових кадрів та його впливу на рейтинги вищих навчальних закладів (S. Chauvier, О. Є. Варшавський, Ю. В. Ірхін та ін.) [2; 7; 8]. Так, S. Chauvier зазначає, що світові рейтинги університетів помітно впливають на політику держав, а втім, оцінюються звичайно лише окремі вищі навчальні заклади, а не якість освіти в цілому [7]. Увага звертається передусім на науково-дослідницьку діяльність університетів у галузі природничо-математичних наук, тоді як інші аспекти функціонування національної академічної системи залишаються в тіні.

А проте все частіше наукова спільнота наголошує на необхідності осмислення індексів і рейтингів як інструменту моніторингу тих чи тих дій; їхніх результатів для спільноти, суспільства або виробництва, корпорації; готовності до інноваційного розвитку тощо (О. М. Вершинська, Л. О. Тернова, А. В. Юревич та ін.) [9–11]. Наприклад, А. О. Ярославцева досліджує рейтинги та індекси як інструменти вимірювання політичної стабільності [6]; Т. П. Шевченко ставить у центр дослідження потенціал рейтингів та індексів для вимірювання корпоративної соціальної відповідальності [5]; О. М. Вершинська звертає увагу на спроможність певних індексів визначати ступінь відповідності країни критеріям інформаційного суспільства [9]. Вивчаючи взаємозв'язок індексів політичних і соціальних настроїв з рівнем підтримки населенням певної політичної сили, Л. О. Тернова висновує: падіння індексу надії посилює підтримку паропартій (під останніми слід розуміти екзотичні, “несерйозні” партії) [12].

Важливо й те, що автори наголошують і на недоліках індексів та рейтингів [13]. Зокрема, вони досить критично оцінюють практики кількісного оцінювання внеску національної науки у світову [11], цілком резонно застерігаючи, що існують показники, використання яких без належного досвіду може спотворювати картину реального стану науки в країні. Успіхи, плюси і мінуси, проблеми й суперечності, обмеження і явні недоліки формалізованих індексів та критеріїв, за якими визначається ефективність вишів, рейтингів QS WUR, встановлюється топ-сотня світових університетів, проаналізував, зокрема, Ю. В. Ірхін [8].

Не слід забувати про те, що відтворення глобальних рейтингів та індексів – це ще й спосіб реалізації інтересів певних соціальних груп, у тому числі бізнесових. Тому перетворення цих індикаторів на ефективний інструмент стратегії розвитку є одним із нагальних завдань науки [14–16].

Як правило, при застосуванні глобальних, національних, регіональних індексів і рейтингів неминуче втрачаються специфічні особливості, притаманні певній країні, галузі пізнання чи об'єкту оцінювання. Тому їх застосування пропонується доповнювати методиками експертних оцінок, які б відповідали характеру оцінюваного об'єкта [17].

Підсумовуючи всі проаналізовані дослідження, які були в нашому розпорядженні, можемо стверджувати, що переваги й недоліки індексів і рейтингів наразі привертають усе більшу увагу, проте однозначно говорити про доцільність їх використання усіма країнами ще зарано. На цей час вітчизняна психологія поки що не осмислила повною мірою власне значення міжнародних індексів і рейтингів, зокрема значення як інструменту піднесення наукової галузі через використання їх для вимірювання взятих на себе науковцями зобов'язань перед суспільством.

Соціально-політичні і політико-психологічні явища в сучасній Україні вирізняються суперечливістю, невизначеністю, що посилюється політичною боротьбою, недотриманням етичних норм суб'єктами

політичної діяльності, маніпулюванням громадською думкою, зневірою пересічних громадян у соціальних інституціях, хиткістю їхньої політичної позиції, низькою політичною культурою суспільства, несформованими соціальними й політичними цінностями. Важливість дослідження цих явищ не викликає сумнівів, що неодноразово підкресливали науковці, політики, громадські діячі.

Аналіз наукової літератури підтверджує стійкий інтерес вітчизняних психологів (В. О. Васютинський, М. М. Слюсаревський та ін.) до теоретико-методологічних проблем психології. Вони стали об'єктом активних досліджень Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, де впевнено й обґрунтовано просувають ідею самодостатності вітчизняної соціальної і політичної психології, обстоюють думку про її культурну специфічність, зумовлену своєрідністю соціальних і політичних психологічних явищ. Проте, хоч методологія і перебуває незмінно в полі зору дослідників, можна побачити ще не зреалізовані ресурси. Багатонадійною і дієвою стратегією в ситуації жорсткої конкуренції в психології за лідерство у методологічних підходах вважаємо оновлення її теоретико-методологічної бази.

Було б неправильно, утім, зводити стратегію розвитку вітчизняної психології до впровадження якоїсь однієї методології. Але це – відправний пункт для активізації діалогу всередині як самої психологічної галузі, так і публічної дискусії щодо її майбутнього. Варто також припинити продукування міфів про те, що піднесення галузі автоматично дає зиск суспільству.

Вирішення дилеми співвідношення теорії і практики в контексті піднесення наукової галузі видається очевидним тільки на побіжний погляд. Психологічне знання завжди унікальне і специфічне, і користь від розвитку української психології можуть отримати внутрішні та/або зовнішні споживачі.

Сучасне осмислення зазначеної теми передбачає такі кроки:

- визначення пріоритетності наявних цілей – їхньої зумовленості суспільними або вузькокорпоративними, стратегічними або кон'юнктурними інтересами;
- визначення, окреслення, з'ясування критеріїв і показників розвитку психологічної галузі. Створюючи їх, варто враховувати актуальні суспільні інтереси. Ці критерії, зокрема, мали б бути чутливими до того, якою мірою результати досліджень та їх упровадження сприяють просуванню країни “вгору” за визнаними міжнародними індексами, а також давати можливість прогнозувати, яким чином позначатимуться результати піднесення наукової галузі;
- емпірична перевірка надійності взаємозв'язку показників розвитку наукової галузі та обраних міжнародних рейтингів (на основі відповідних моніторингових досліджень);

– цілеспрямований розвиток наукових галузей відповідно до тих показників, що забезпечують найбільш стрімке просування країни за визначеними міжнародними рейтингами.

Переконані, що заради забезпечення пріоритетності інтересів суспільства важливо переосмислити чинні наразі стратегії розвитку наукових галузей, у тому числі й психологічної. Вони мають бути зорієнтовані на найбільш визнані міжнародні індекси і рейтинги. Логіка цього процесу може бути такою: аналіз чинників, які визначили місце України серед інших країн у світі за міжнародними рейтингами; визначення індексів та показників розвитку наукової галузі. Окремі складники індексів після відповідної роботи, на наш погляд, можна використати для моніторингу стану соціальної та політичної психології як наукової галузі, а також її впливу на перебіг суспільних процесів.

Спробуємо проілюструвати це на прикладах. Так, за окремими складниками індексів можна моніторити вплив результатів соціальної та політичної психології і на стан суспільства, і на стан піднесення самої галузі. До таких показників можна віднести, наприклад, такі:

1. Індекс глобальної конкурентоспроможності (далі – ІГК), розроблений Всесвітнім економічним форумом. На сьогодні за його допомогою зіставляється конкурентоспроможність 144 країн (на основі оцінки економічного добробуту нації, здатності економіки забезпечувати продуктивний бізнес, високі темпи економічного розвитку в середньо- і довгостроковій перспективах тощо). У 2012 році Україна посіла 72-ге місце в глобальному рейтингу конкурентоспроможності, поліпшивши його на дев'ять позицій [18]. За такими складовими ІГК, як: а) вища освіта та професійна підготовка, б) наявність наукових кадрів, в) відтік мізків – можна було б опосередковано оцінювати, а в перспективі й відстежувати стан справ у соціальній та політичній психології.

2. Індекс конкурентоспроможності країн світу (WCY) – оцінює здатність країни створювати й підтримувати ефективне для конкуренції підприємств середовище. У 2012 році Україна за цим індексом здобула лише 46,88 бала зі 100 можливих. Це 56-те місце із 59-ти [19]. Серед складових цього індексу, за допомогою яких можна було б оцінювати стан наукових галузей: усвідомлення необхідності економічних і соціальних реформ, захист права на інтелектуальну власність.

3. Індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму – оцінює соціальні й політичні чинники для розвитку в країні міжнародного туризму. Україна посідає за цим показником 76-те місце серед 140 країн світу (5,6 бала із 7 можливих) [20]. Цей індекс передбачає моніторинг стану культурних і етнічно привабливих ресурсів. За його допомогою можна здійснювати моніторинг рівня розвитку соціальної і політичної психології через опосередкований вплив на той чи той складник індексу, зокрема ставлення місцевого населення до іноземних туристів (5,6 бала).

4. Індекс мережевої готовності є комплексним показником рівня розвитку інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). За ним Україна посідає 75-те місце [21]. Розробники індексу обґрунтовують зв'язки між ІКТ й економічним процвітанням у країні. Після відповідної адаптації таких складових індексу, як рівень покриття мобільною мережею, ступінь обізнаності у сфері ІКТ, здатність до інновацій, рівень пріоритетності проблематики ІКТ, їх можна було б використовувати для оцінювання рівня мережевої готовності психологів.

Вищезазначені пропозиції, утім, зовсім не означають, що ми не допускаємо можливості ситуації, за якої вітчизняна соціальна й політична психологія буде “процвітати” на тлі просування України вгору за індексом “корупція”, “тріховність” і донизу – за індексами “свобода”, “дотримання прав людини”. Ми, власне, лише зробили спробу обґрунтувати необхідність та можливість використання чинних індексів як інструменту оцінювання стану психологічної галузі та її впливу на розвиток суспільства.

На наш погляд, завдання оновлення теоретико-методологічної бази вітчизняної соціальної і політичної психології має бути спрямоване в тому числі на подолання суперечностей між інтересами індивіда і колективу, колективу і суспільства, суспільства і людства як глобальної спільноти, досягнення відповідності між міжнародними рейтингами і суспільними/науковими інтересами. Мета оновленої методології – вивчати, інтерпретувати, осмислювати й переосмислювати соціально-політичні і політико-психологічні явища за допомогою механізмів ненасильницької регуляції суспільством індивідуальної свободи на оновлених наукових засадах.

Висновки. Стратегія оновлення теоретико-методологічного базису вітчизняної психології визначається шляхетною метою – досягнення соціальної і політичної стабільності в країні за умови постійного зростання добробуту пересічних українців. Механізм досягання задекларованої мети є відстеження ефективності соціальної і політичної психології через вплив її здобутків на стан суспільства, інструментарієм – міжнародні індекси і рейтинги, очікуваним результатом – соборність нації, злагода в суспільстві, демократичні перетворення і добробут народу, міжнародне визнання Української держави. Саме таким чином галузі соціальної і політичної психології мають звітувати перед науковою спільнотою і суспільством у цілому за підвищення статусу України серед країн світу.

Література

1. *Жорнова О.* Невловні активи вишу: освітньо-філософські розмірковування / Олена Жорнова, Ольга Жорнова // Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць. – К. : НВП “ВІР”, 2013. – Вип. 70. – С. 641–647.
2. *Варшавский А. Е.* Оценка влияния индекса цитирования на рейтинги университетов / А. Е. Варшавский, Т. А. Комкина // Экономика. Налоги. Право. – 2011. – № 3. – С. 95–101.

3. *Мазуркин П. М.* Глобальный инновационный индекс: относительные показатели рейтинга стран / П. М. Мазуркин // *Успехи современного естествознания*. – 2013. – № 2. – С. 93–100.
4. *Назаренко М. А.* Наукометрические показатели рейтинга российского индекса научного цитирования / М. А. Назаренко // *Успехи современного естествознания*. – 2013. – № 7. – С. 178–180.
5. *Шевченко Т. П.* Использование индексов и рейтингов для оценки корпоративной социальной ответственности: опыт зарубежных стран и Украины / Т. П. Шевченко // *Альманах современной науки и образования*. – 2013. – № 4. – С. 209–212.
6. *Ярославцева А. О.* Сравнительные рейтинги и индексы как инструменты измерения политической стабильности / А. О. Ярославцева // *Вестник Российского Университета Дружбы Народов. Серия: Политология*. – 2012. – № 2. – С. 103–114.
7. *Chauvier S.* Академическое развитие с космополитической точки зрения: / *Stephane Chauvier* ; пер. с фр. А. Ястребцевой // *Вопросы образования*. – 2011. – № 1. – С. 259–271.
8. *Ирхин Ю. В.* Индексы и критерии глобальной конкурентоспособности университетов: сравнительный анализ / Ю. В. Ирхин // *Социально-гуманитарные знания*. – 2013. – № 3. – С. 45–59.
9. *Вершинская О. Н.* Международные индексы готовности стран к информационному обществу / О. Н. Вершинская, О. А. Алексеева // *Труды Института системного анализа Российской Академии Наук*. – 2011. – Т. 6. – № 2. – С. 19–25.
10. *Терновая Л. О.* Многопартийность в контексте глобального индекса надежды и отчаяния / Л. О. Терновая // *Вопросы политологии*. – 2012. – № 3. – С. 76–88.
11. *Юревич А. В.* Фетишизм статистики: количественная оценка вклада российской социогуманитарной науки в мировую / А. В. Юревич, И. П. Цапенко // *Социология науки и технологий*. – 2012. – Т. 3. – № 3. – С. 8–23.
12. *Терновая Л. О.* Партия надежды / Л. О. Терновая // *Этносоциум и межнациональная культура*. – 2012. – № 9. – С. 26–32.
13. *Кондратьев В.* Мировая экономика. Главное – как считают / Владимир Кондратьев // *Прямые инвестиции*. – 2012. – № 9. – С. 8–13.
14. *Панкрухин А. П.* Рейтинги стран / А. П. Панкрухин // *Практический маркетинг*. – 2013. – № 3. – С. 4–9.
15. *Лобза Е. В.* Оценка инновационного потенциала через призму индикаторов развития информационного общества и экономики знаний / Е. В. Лобза, Д. О. Бортвин, Р. Р. Хасаншин // *Вестник международных организаций*. – 2010. – Т. 27. – № 1. – С. 33–50.
16. *Уланов А.* История транснационализации бизнеса / А. Уланов // *Современные проблемы науки и образования* / А. Уланов; ФГБОУ ВПО “Санкт-Петербургский государственный университет”. – 2013. – № 1. – С. 279–280.
17. *Федорец О. В.* Коллективная экспертиза научных журналов: методика агрегирования экспертных оценок и построения рейтинга / О. В. Федорец // *Управление большими системами: сб. трудов*. – 2009. – № 27. – С. 12–35.
18. *The Global Competitiveness Report 2012–2013* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>

19. IMD World Competitiveness Yearbook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imd.org/wcc/#tab=1>
20. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.weforum.org/reports/travel-tourism-competitiveness-report-2013
21. Global Information Technology Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.weforum.org/.../global-information-technology-report-2013

Жорновая О. И. Международные индексы и рейтинги – для отечественной психологии: к постановке проблемы

Показаны перспективы использования глобальных индексов и рейтингов для социальной и политической психологии, установлена их значимость для социогуманитаристики в целом. Из многочисленного и разнообразного перечня индексов и рейтингов выделены те, применение которых позволяет аргументированно доказать общественные приоритеты в подъеме социальной и политической психологии. Это такие индексы, как: индекс глобальной конкурентоспособности, индекс конкурентоспособности стран мира, индекс конкурентоспособности путешествий и туризма, индекс сетевой готовности. Обосновано предположение, что по отдельным составляющим этих индексов можно мониторить как влияние достижений социальной и политической психологии на состояние общества, так и состояние подъема самой отрасли.

Ключевые слова: социальная психология, политическая психология, индекс, рейтинг.

Zhornova Olga I. International indices and ratings for the national psychology: problem statement

The article shows the prospects of global indices and ratings for social and political psychology. Their importance for socio-humanitarian area of science as a whole has been proved. Out of numerous and various indices and ratings the author highlights those whose application enables to convincingly prove public priorities in the development of social and political psychology. Those are such indices like the global competitiveness index, the index of competitiveness of countries, the index of competitiveness of travel and tourism, and the network readiness index. It is proved that some components of those indices can be used to monitor both the impact of social and political psychology on the state of the society and the state of development of the field itself.

Key words: social psychology, political psychology, index, rating.